

Kunstmatige scheidsmuren

Ook een andere doelstelling van *Symposion*, het 'neerhalen' van 'kunstmatige scheidsmuren' tussen maatschappijwetenschappen, is in deze nummers goed gerealiseerd. Vooral de sociologie, de antropologie en de geschiedenis worden op een vanzelfsprekende manier met elkaar in verband gebracht. In het *AST* is dat soms aardig gelukt wat betreft sociologie en geschiedwetenschap—tot nu toe bleef de antropologie daar wat buiten staan. In de *Sociologische Gids* is het vooral het historische element dat op de achtergrond blijft. Des te vreemder is het dat *Symposion* zo'n geringe oplage heeft: men zou denken dat het blad zowel onder sociologen als antropologen als historici veel gelezen zou worden.

De geringe verspreiding van bladen als *Symposion* en het *AST* zal ook wel iets te maken hebben met de weinig commerciële instelling van de redactieleden. De toekomstperspectieven voor beide bladen zijn thans weinig rooskleurig. Hoe aantrekkelijk de inhoud ook moge zijn, in deze tijden van een dalend besteedbaar

inkomen schijnen veel sociologen de post 'abonnements vaktijdschriften' het eerst uit hun budget te schrappen. Dat is natuurlijk onverstandig, want zo helpen ze hun eigen vak om zeep. Als zich niet in korte tijd enkele honderden abonnees melden bij *Symposion* en het *AST*, dan is de kans groot dat die bladen geen lang leven meer beschoren is. Daarom hoop ik dat diegenen, die de huidige wederopleving van sociologische levenskracht met plezier constateren een klein financieel offer zullen willen brengen door niet langer de beste artikelen uit deze bladen te fotocopieren, maar een abonnement te nemen. Die videorecorder kan best nog wel even wachten.

Men kan zich van toezending van *Symposion* verzekeren door naam en adres op te geven aan Helle Snell, Gitaarstraat 12, 6544 XC Nijmegen (tel.: 080-772108) Reeds verschenen nummers kunnen ook op dit adres besteld worden. Bij elke aflevering ontvangt men ter betaling een acceptgirokaart. Losse nummers kosten f 30,— en zijn ook te koop bij de betere universiteits-boekhandels. Het eerste nummer van *Symposion* is uitverkocht, maar het is inmiddels als boek verschenen onder de titel *Staatsvormingsprocessen in Europa en Azië na 1750*. Uitgever is Martinus Nijhof te 's-Gravenhage. Dit boek kost f 32,50.

Een antropoloog is een veldwerker

Sociodrome 1981/6

Interview met George Foster

Sjaak van der Geest

'Mijn grootste zorg is dat wij ons zo druk maken over methodologie, vooral over formele, kwantitatieve modellen, dat we het hoofd-onderwerp van de antropologie uit het oog verliezen: het doen en laten van mensen. Als het ooit zo ver komt, houden we op antropoloog te zijn. Daarom heb ik altijd mijn studenten voor gehouden dat hun belangrijkste taak is een zo volledig en gedetailleerd mogelijke beschrijving te geven van het gedrag van levende mensen; in andere woorden: *direct veldwerk*. Participerende observatie, diepte-interviews, langdurige vriendschap, enzovoort dat is het wezen van de antropologie. Grote nadruk op directe observatie. Als die wegvalt, dan wordt antropologie iets heel anders, iets dat mij persoonlijk niet meer zou interesseren.'

Aan het woord is George Foster in een interview dat ik met hem had in april van dit jaar. Hij woonde toen in Amsterdam het Intercongress bij van de International Union of Anthropological and Ethnological Sciences. Zijn naam begint een legendarische klank te krijgen. Je

bent hem al zo vaak tegengekomen, zelfs in publikaties uit de jaren veertig en vijftig, dat je onwillekeurig gaat denken dat de man zelf er wel niet meer zal zijn. Maar dat is een vergissing. Hij is er nog steeds; een geducht maar ook beminlijk debatteur. In Amsterdam nam hij deel aan het symposium over Antropologie en primaire gezondheidszorg. Hij presenteerde daar een paper waarin hij er op wees dat de voorstanders van primaire gezondheidszorg in ontwikkelingslanden hun lessen moesten trekken uit de ervaringen (lees vooral: mislukkingen) met 'community development' in de jaren vijftig en zestig. Hij kon het weten, want er zijn weinig antropologen die zo betrokken zijn geweest in ontwikkelingsprojecten als hij.

Toegepaste antropologie

Zijn ideeën over de rol van antropologen in ontwikkelingswerk zijn neergelegd in zijn *Traditional cultures and the impact of technological change* (1962).

Twee jaar later verscheen hiervan een Spaanse vertaling en nog eens twee jaar later zelfs een Nederlandse. Ik vermoed dat dit boek een van de weinige antropologische produkten is geweest die ook op grote schaal door niet-antropologen gelezen zijn. In de tijd dat men nog optimistisch gestemd was over de toekomst van de Derde Wereld en de term 'modernisering' nog een zuivere klank had was dit boek vaak verplichte literatuur bij voorbereidingskursussen voor mensen die in ontwikkelingslanden gingen werken: artsen, missionarissen, technische adviseurs en anderen. De waardering voor antropologie in die kringen is waarschijnlijk te danken aan de konstruktieve bijdragen die Fosters' boek aandraagt voor het oplossen van ontwikkelingsproblemen. Een kennis van mij die in 1970 naar een ziekenhuis in Ghana vertrok, kreeg dit boek als vademecum van een vriend cadeau en nu nog staat het in acht-voud in het zaaltje van het Instituut van de Tropen waar toekomstige ontwikkelingswerkers hun bijeenkomsten hebben. Zijn ideeën mogen nu, in terugblik, bekritiseerd worden als te behoudend (o.a. door onze eigen Gerrit Huizer 1970), het lijdt geen twijfel dat ze in die tijd toch een stap voorwaarts waren. Binnen de antropologie heeft Foster vooral naam gemaakt door zijn *Image of the Limited Good*, een begrip dat zich een vaste plaats in alle antropologiehandboeken heeft verworven, en dat nog wel in hoofdletters. De essentie van dit begrip is dat in een statische economie welvaart voor de een beschouwd wordt als de oorzaak van een anderms armoede. Foster suggereerde dat dit beeld algemeen opging voor 'peasant'-samenlevingen. Het aantal publikaties dat hierdoor geïnspireerd is is niet te tellen. Veel auteurs trachtten het begrip ook toe te passen op niet-ekonomische onderwerpen, andere bekritiseerden het. Foster zelf denkt dat de grote respons samen hing met het feit dat op het moment dat zijn artikel verscheen 'bijna iedere antropoloog in Amerika zich op een of andere manier bezig hield met "peasant"-maatschappijen'.

Festschrift

In 1979 ging Foster, die in Berkeley professor in de antropologie was, met emeritaat. Bij die gelegenheid werd hem een *Festschrift* (Clark et al. 1979) aangeboden waarin, zoals gebruikelijk, iedereen zich gelukkig prijst met Foster in contact te zijn gekomen, al was het maar via de zoom van zijn kleed. Het zijn vooral de *dedicatory letters* van kollega's en leerlingen die overlopen van lofuitingen en komplimenteuse anekdotes. Daarna volgen tien essays die voortborduren op belangrijke thema's in Fosters werk, in regionaal opzicht is dat vooral Mexico, in

theoretisch opzicht *the Image of the Limited Good*. Eén bijdrage tracht een schets te geven van Fosters intellectuele ontwikkeling en heeft als titel de triomfantelijke uitroep die een quiz afsluit: 'Will the real George Foster please stand up?'. Het geheel wordt afgesloten door een indrukwekkende lijst van publikaties die in het jaar 1939 aanvangt en in 1979 tot het aantal 227 was opgelopen. Daarbij waren 21 boeken en 82 artikelen, en wie weet wat er allemaal nog komt, want de kraan is nog lang niet dicht. George Foster heeft nooit bang hoeven te zijn voor de gele kaart!

Als ik hem het *Festschrift* laat zien lacht hij verontschuldigd. Hij zegt niet veel over de inhoud maar begint te vertellen over de mensen met wie hij afgebeeld staat op omslagfoto's. Op die foto's eet, drinkt en danst hij met Mexicaanse vrienden in 'zijn' dorp Tzintzuntzan. Gedurende het gehele interview blijkt dat zijn dierbaarste herinneringen naar veldwerk uitgaan. Voor hem is een antropoloog een veldwerker.

Sociale grammatica

We praten over medische antropologie, een gebied waar hij vooral de laatste jaren actief in geweest is. Het eerste, tot nog toe enige handboek in de medische antropologie is van zijn hand, in samenwerking met Barbara Anderson (1978). We praten ook over de kritiek van enkele van zijn kollega's die hem eclecticisme verwijten. De 'Alleszermalmers' Malvin Harris (1979) gebruikt zijn *Limited Good Image* zelfs als een voorbeeld om uit te leggen wat eclecticisme is: 'to be strategically agnostic in no definable manner' (p. 289).

Ik vraag hem of het waar is dat hij zich nooit 'bekend' heeft tot een eenduidig theoretisch uitgangspunt. Het antwoord is ja.

'Ik heb me nooit willen vastleggen op een strukturalistische of Marxistische interpretatie van de werkelijkheid. De variaties in menselijk gedrag zijn oneindig. Als ik me zou houden aan een star interpretatie-schema zou ik mezelf te zeer beperken in het stellen van vragen over de betekenis van dit gedrag. Dit weerspiegelt mijn persoonlijkheid. Ik voel me vrijer als ik plotselinge ingevingen kan volgen zonder dat ik die meteen hoeft in te passen in een groot begrippenkader. Mensen denken daar verschillend over. Sommigen voelen zich meer op hun gemak binnen een duidelijk afgebakende theorie, ik niet. Het zal wel te maken hebben met mijn opleiding in een tijd dat antropologie sterk historisch gericht was en niet "gedragswetenschap" '.

Maar is er dan geen overheersende gedachte in de vragen die hij stelt? Wat zoekt hij eigenlijk? 'De gedachte die in mijn werk overheerst heeft te

maken met de onderbewuste vooronderstellingen die ten grondslag liggen aan het menselijk gedrag. De *Limited Good* gedachte is daar een voorbeeld van. Laat ik een ander voorbeeld noemen. Melford Spiro (1966) heeft een bijzonder boeiend artikel geschreven over het gedrag van Burmanen. In de ogen van westerse economen is hun gedrag irrationeel. Zij lijken niet geïnteresseerd te zijn in kleding, huisvesting, voedsel en andere materiële zaken. Spiro zegt echter dat zij daar wel degelijk in geïnteresseerd zijn, maar toch besteden zij hun geld slechts aan de bouw van tempels en pagoden en het onderhoud van kloosters. De verklaring is dat in het Boeddhisme iemands leven slechts één van de duizenden levens is. Iemands leefstrategie wordt daarom bepaald door de vooruitblik op ontelbare reïncarnaties. Je probeert niet het beste uit dit ene leven van 70 jaren te halen, maar je streeft naar maximilisatie over een periode van duizenden jaren. Vanuit deze vooronderstellingen is hun gedrag economisch *par excellence*. Mijn interesse gaat uit naar zulke kulturele imperatieven. Zoals iedere taal een grammatika heeft, ook al zijn de sprekers zich dat niet bewust, zo is er ook sprake van een 'sociale grammatika' die verborgen ligt onder het menselijk handelen. Maar als je me vraagt wat aan die sociale grammatika ten grondslag ligt dan vrees ik dat ik het antwoord schuldig moet blijven. Soms lijkt het of dat economische factoren zijn, soms ekologische of andere. Dat gebied is veelal nog in het duister gehuld. In een paar gevallen heb ik me echter wel bezig gehouden met achterliggende vragen. In het geval van de *Limited Good* is het duidelijk dat er een economische realiteit, schaarste, ten grondslag ligt aan die onderbewuste configuratie van ideeën die ik *Image of the Limited Good* genoemd heb.'

Ziekte

Is het *Limited Good* principe ook toepasbaar op gezondheid?

Hij aarzelt. Zeker niet in zo'n algemene zin als op economisch gebied. Maar er zijn treffende raakpunten; voorbeelden die suggereren dat gezondheid gezien wordt als iets dat in beperkte voorraad aanwezig is. 'Ik heb daar iets over geschreven in de tweede uitgave van mijn *Traditional cultures and the impact of technological change*. Dertig jaar geleden kwam ik tijdens veldwerk in Spanje een gebruik tegen dat in die richting wijst. Als iemand een bepaalde huidziekte had, nam hij een munt, wreef die tegen de huid en liet hem vervolgens op straat liggen. Als een ander langs kwam en de munt oprapte kreeg die de ziekte en de eerste persoon was genezen. In Tzintzuntzan (Mexico) gelooft men dat het gevaarlijkste moment voor een ziekebezoek het moment is waarop de zieke gaat sterven. De

ziekte, die gepersonifieerd wordt, voelt dat zijn gastheer spoedig zal sterven en zoekt daarom naar een nieuw onderkomen, een ander persoon die dan ziek zal worden. Dit zijn twee voorbeelden van de opvatting dat gezondheid een schaars goed is. Als sommigen het hebben dan moeten anderen er wel gebrek aan hebben. Misschien mogen wij daar de opvatting aan toevoegen dat veel inheemse genezers tegelijkertijd ziek-makers zijn (net als onze artsen, kon ik op dat moment niet nalaten te denken, S.v.d.G.). De gezondheid die ze aan de één geven nemen ze de ander af. Dit geldt bijvoorbeeld voor de Shaman bij Eskimo's en Indianen. Deze heeft genezende en destructieve macht en voor beide wordt hij geraadpleegd.'

Afgunst

Ik kan het niet laten het gesprek te brengen op een artikel van hem uit 1972. 'The anatomy of envy: a study in symbolic behavior'.

In dit artikel laat Foster zien hoe mensen zich kulturele technieken scheppen om het probleem van andermans afgunst, het probleem van ongelijkheid dus, het hoofd te bieden. Persoonlijk vind ik het het beste dat hij geschreven heeft (maar ik moet toegeven niet al zijn 227 publikaties gelezen te hebben). Hoe komt het dat dit artikel zo weinig discussie heeft veroorzaakt, zeker als we het vergelijken met zijn *Limited Good*? Het doet hem goed mijn superlatief te horen. Ook zelf beschouwt hij zijn 'Anatomy of envy' als 'one of the most imagitive things I have done'. Hij denkt dat er twee redenen zijn waarom het betrekkelijk weinig aandacht trok. 'Op de eerste plaats is "afgunst" de menselijke emotie waar we het meest gevoelig voor zijn. We zijn het minst geneigd te erkennen dat het in ons bestaat, en dus krijgen we er ook geen vat op. Een tweede reden (die daar allicht mee samenhangt) is dat wetenschapsbeoefenaars het "wild" en vergezocht vinden als bijvoorbeeld gesuggereerd wordt dat een fooi niets anders is dan het afkopen van afgunst. Zulke suggesties lijken extreem en radikaal en zijn moeilijk te verteren voor antropologen die gewoonlijk nogal konservatief zijn. Misschien dat een toekomstige generatie marxistische antropologen belangstelling krijgt voor de gedachte dat een geld systeem heel goed het resultaat zou kunnen zijn van een kulturele ontwikkeling die de angst voor afgunst moest wegnemen, een middel dus om vijandige handelingen voortkomend uit afgunst te voorkomen.'

Literatuur

Clark, M. et al. (eds.) From Tzintzuntzan to the 'Image of the Limited Good': essays in honor of George M. Foster. *The Kroeber Anthropological Society Papers*, Number 55-56, 1979.

Foster, G.M. *Traditional cultures and the impact of technological change*. New York: Harper & Bros, 1962.
Foster, G.M. Peasant society and the image of limited good. *American Anthropologist* 67 (1965): 293-315.
Foster, G.M. The anatomy of envy: a study in symbolic behavior. *Current Anthropology* 13 (1972): 165-86.
Foster, G.M. and B.G. Anderson *Medical anthropology*. New York: J. Wiley & Sons, 1978.

Harris, M. *Cultural materialism: the struggle for a science of culture*, New York: Random House, 1979.
Huizer, G. 'Resistance to change' and radical peasant mobilization: Foster and Erasmus reconsidered. *Human Organization* 29 (1970): 303-13.
Spiro, M.E. Buddhism and economic action in Burma. *American Anthropologist* 68 (1966): 1163-73.

Civilisatieprocessen en civilisatietheorieën

Johan Goudsblom

Wat hebben sociologen en antropologen met elkaar te maken? Een van de aanrakingspunten is de vergelijkende studie van levensstijlen en cultuurpatronen. Wanneer we aan deze vergelijkende studie een historische dimensie toekennen komen we uit bij een begrip als 'civilisatieprocessen'. Aan dit thema, met de daarbij behorende problemen van theorievorming, is de najaarsconferentie van de NSAV, georganiseerd door de Werkgroep Figuratiesociologie, gewijd. De NSAV volgt hiermee het voorbeeld van de British Sociological Association en de Deutsche Gesellschaft für Soziologie, die in 1980 soortgelijke bijeenkomsten belegden.

Civilisatieprocessen kunnen worden opgemerkt op diverse niveaus: in de ontwikkeling van individuen, groepen, klassen, naties, van de mensheid als geheel. Op deze conferentie zal vooral aandacht worden besteed aan de 'middenniveaus', aan de ontwikkeling van maatschappelijke standaarden van gedrag en gevoel in bepaalde samenlevingen in bepaalde perioden.

Op de eerste dag gaat het, na enkele algemene inleidingen, om ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving van ongeveer een eeuw geleden tot nu. Hoe is de confrontatie tussen het vanouds dominante burgerlijke beschavingsmodel en de levensstijl van maatschappelijk sterker wordende lagere volksklassen verlopen? In verschillende bijdragen wordt nagegaan hoe deze confrontatie zich in diverse perioden op diverse fronten heeft voorgedaan: in de armenzorg, in fabrieken, in ziekenhuizen, bij gemeente-instanties, op het terrein van de wettelijk geregelde sociale voorzieningen. Ook wordt aandacht besteed aan veranderende vormen van gewelddadigheid en geweldbeheersing. Telkens blijkt hoe veranderingen in de omgangsvormen, in de vrijheden die mensen zich tegenover elkaar permitteren en de beperkingen die zij anderen en zichzelf opleggen, ten nauwste samenhangen met verschuivingen in machts- en afhankelijkheidsverhoudingen tussen grote maatschap-

pelijke groeperingen.

De ochtendzitting van de tweede dag is gewijd aan civilisatieprocessen in pre-industrieel Europa. Vooral het thema dat Norbert Elias in zijn openingsrede op de eerste dag behandelt zal hier centraal staan, namelijk het verband tussen civilisatie en pacificatie. Beide woorden hebben in oorsprong een sterk positieve klank; 'beschaving' en 'vrede' staan hoog genoteerd. In de bijdragen zullen ook de tegenkanten belicht worden: zoals 'civilisatie' gepaard kan gaan met dwangmatige zelfbeperkingen en hypocrisie, zo kan 'pacificatie' in eerste aanleg neerkomen op geslaagde verovering en onderdrukking van verzet. Hoe processen van pacificatie en staatsvorming in Europa in feite zijn verlopen, welke functies deze processen hadden voor welke groeperingen, hoe de vestiging en consolidatie van steeds sterkere en meeromvattende geweldsmonopolies de omgangsvormen en de gevoeligheden over en weer van mensen uit diverse bevolkingslagen heeft beïnvloed – deze algemene thema's vormen de achtergrond voor het onderzoek waarover wordt bericht door historici, antropologen en sociologen. De concrete onderwerpen variëren van direct met geweld verband houdende problemen zoals de krijgshaftigheid van middeleeuwse ridders en openbare strafvoltrekkingen in het Romeinse rijk en in pre-industrieel Europa, via de ontwikkeling van het stierenvechten, tot meer vredig aandoende thema's als hoofse omgangsvormen in Italiaanse stadsstaten, gedragsvoorschriften bij moralisten van de Contra-Reformatie, romantische landschapsbeleving, en dierenbescherming in de negentiende eeuw. Het verbindende element in al deze bijdragen is de samenhang tussen veranderingen in de maatschappelijke structuur in het groot en veranderingen in de persoonlijkheidsstructuur. In hoeverre gaan de bevindingen over deze samenhang ook op voor gebieden buiten Europa? Dit is het thema van de middagzitting van de tweede dag. Na een algemene inleiding over de begrippen 'primitief' en